

Многи пророци предвиђали су катастрофе. Цепалући одећу викали су да људска дела одступају од свега што је добро и ваљано и да ће донети уништење. Људи су се ругали тим пророцима. Неке су чак и прогнали у шуму. А онда се десило чудо – замрзавање тржишта, ишчезнуће структурираних производа, нестанак врста имовине и крах кредита на глобалном нивоу. Како су предвидели пророци, али не и анализе ризика које су сачиниле банке и владе, услед овога су нестале су куће у вредности од више милијарди долара, а на улици је избачено много породица у бројкама које далеко надмашују оне из библијске Књиге Изласка. Ова криза је створила хаос у државама и робној трговини – од Новог Зеланда до Исланда, од соје до уља, те су многи банкарни отпуштени, а туга је њихова голема.

\*\*\*

Наравно, поимање економије као религије није ново. Како је истакао Макс Вебер, рани протестанти су на економски успех гледали као на знак да је неко изабран од Бога. Одатле до потраге за успехом који ће обезбедити спасење корак је био мали. Како је рекао Валтер Бењамин, капитализам је тихо преузео реформисано хришћанство и заменио религију – постао је религија Запада. И тако, када је протестантизам у свом најчистијем облику стигао у Америку, стигао је и капитализам. Католичка Латинска Америка никада није економски напредовала, за разлику од протестантске и англосаксонске Северне Америке. Моје искуство потврђује да је тако – крах католичанства у Ирској из деведесетих година поклопио се са успоном капитализма – келтски тигар био је протестант.

Ипак, религије еволуирају, а недавни догађаји показују да је капитализам почео да мање еволуира као зебе са Галапагоса (чији се кљун током миленијумâ прилагодио бобицама с овог острва), а више као Хулк [\(1\)](#). Капитализам хулковског типа може да растегне мишић сопствених заслуга тако брзо да његова одећа саткана од опипљивих финансијских средстава не може да се истегне довољно брзо да то издржи. Ширење, експлозија, колапс – капитализам хулковског типа се пружа по земљи, ошамућен је и поново мали, одевен у рите које су остале од његових средстава.

Ако се вратимо на нашу аналогију, да је капитализам религија, он би сада био симпатична поремећена псеудонаучна секта. Капитализам хулковског типа је за капитализам Адама Смита исто што и сајентологија за Христово хришћанство. Данашњи крупни капитал и сајентологија користе језик и оруђа науке за циљеве који су верски, а

не научни. Оба задовољавају неку потребу, жудњу којој стари облици религије и капитализма више нису дорасли – потребу за тајанственом силом већом од нас у коју можемо веровати. Она мора бити јака, али исто тако и тајанствена. А још од Галилеја тајанственост нестаје све брже и брже с овог света.

Знамо од чега су сачињене звезде и можемо израчунати њихову путању у наредних десет хиљада година. Умемо да објаснимо олује и поплаве које су некада биле знак Божјег гнева. Међутим, иако је напредовање науке отклонило божанску тајанственост из многих сфера живота, појава капитализма слободног тржишта ју је вратила. Само савремена економија нам сада може обезбедити силу коју не разумемо. А у животу нам је то потребно.

\*\*\*

Критичари као што је Наоми Клајн готово потпуно греше када кажу да велике корпорације невољном народу намећу вртоглаве циклусе успона и падова савременог капитализма. Напротив, народ намеће такав ритам капиталу. Одувек смо желели да оно што је добро буде још боље, а оно лоше још горе. Због тога пијемо и дрогирамо се. Досадан живот и није живот. Зато се људи убијају у Скандинавији. Успони и падови су као журка и мамурлук – део су људске нарави и природни су као годишња доба или гонореја. Савремени капитализам само повећава наш нагон да себе нечим напунимо и онда останемо без тога, било да су у питању храна, куће, роба или живот. Не слушајте шта људи говоре – ми се увек жалимо уколико смо слободни да то чинимо. Погледајте шта радимо. У свакој ситуацији где постоји граница између капитализма и комунистичке/исламистичке/ хришћанске/самодовољне аграрне алтернативе, у ком правцу људи скачу, копају, пливају, или шверцују себе и своју децу?

Капитализам делује арогантно, али то је само реакција мајмуна који је видео свој израз у огледалу. Код капитализма је изванредно то што је понизан и одбија да суди другима. Капитализам ће нам дати оно шта желимо и неће нам наметати оно што сматра да желимо. Често се згрозимо када схватимо шта желимо, али то се одражава на нама, а не на слуги који нам доноси наш фетиш и засићене масти. Исто тако радо ће нам донети и органске роткве. Уколико више не желимо неки производ, произвођач се или мења или више не постоји. Нема ничег немоћнијег од корпорације.

Како се, дакле, нешто тако немоћно толико брзо проширило? Од Адама Смита до данас

прошло је тек нешто мало више од две стотине година. Хришћанству, исламу и религијама с Истока било је потребно много више да покрију много мање територије. Што је још занимљивије, због чега је савремени капитализам изненада и експлозивно убрзао своје ширење у последњих тридесет година?

Да би неки систем мирно заменио неки други већ укоренењени, онај који је нов мора понудити нека значајна побољшања, и то свима. Аврамова и Мојсијева религија није се нагло проширила целим светом док Павле није одлучио да верзију јудаизма коју је Исус проповедао учини доступну свакоме, без обзира на порекло. Исто тако, капитализам старог кова није успео да постане универзална религија јер није понудио свакоме наду у спасење. Само они који су од рођења припадали елити земљопоседника и власника капитала имали су приступ капиталу. Међутим, недавни успон „ризичног“ (енгл. *venture*) капитала учинио је капитализам доступним свима и од њега је направио потенцијално универзалну религију.

\*\*\*

Морала се одиграти само још једна промена, која се десила 1971. Све док је новац било потребно подупирати златом економија је била укопана у свет материјалног (баш као што је хришћанство било само занимљива филозофија док је Христ био жив). Напуштање златног стандарда представљало је распеће и васкрсење капитализма. Био је то трауматичан и ослобађајући догађај који је омогућио капитализму да буде потпуно религијски и да постане у потпуности вођен вером. Као што то са свим религијама бива, кад се прекине веза са физичким светом, капитализам слободног тржишта је кратко био у жалости, а затим доживео налет енергије и експанзије.

У експлозији тржишта кредита, непокривених инвестиција и новца датог на поверење, капитализам је савладао совјетски и кинески комунизам и потресао исламска друштва из темеља. Проширио се брже и даље него ислам после Мухамедове смрти. ММФ и Светска банка слали су своје мисионаре у све земље. Њихов језик заменио је латински као универзални језик који је говорила мрачна свештеничка каста одевена у тамне боје, али га обичан народ није разумео. Људима је то потребно. Они жуде за тајанственошћу, за свештеницима, за шаманима који су у додиру са великим силама. А савремени крупан капитал, као и латински у хришћанској цркви, заснива се на дубокој мистериозности. Чак ни банкар не знају колико износе колатерализоване дужничке облигације на куб.

Када је главна тајна била садржана у фрази *fiat lux* – нек буде светла – сада је у фрази *fiat money*

(‘незаменљив папирни новац’). Новац, та бестежинска материја, дух који је свуда и нигде. Свети дух капитализма је у томе да је ништа у свему. А његов додир вас може преобразити у овом животу и дати му велику предност над претходним религијама, које вам дају утеху само у следећем животу. Банка са капиталном основом од десет милијарди може дати сто милијарди као зајам. Ипак, тим новцем људи граде праве куће, возе праве аутомобиле, једу прави хлеб и пију право вино. Није ли то чин стварања? Није ли то мистерија достојна бога?

Банкар може дати зајам од једне милијарде рударској компанији. Овај новац, који нема ничега иза себе, а преноси се електронским путем, користи се да би се од брда направиле рупе. Рударска компанија шаље ископану руду широм света. Живимо у првом добу када вера дословно може покренути планине. Али, као и у осталим случајевима када се ширила нека вера, успех је створио охолу деменцију. Издизање метафизичког изнад физичког претворило се у својеврстан презир према физичком.

Свет у коме су обезбеђење од кредитног ризика у вредности пет стотина милиона долара могле створити углавном америчке банке био је и свет у коме САД нису током двадесет пет година направиле ниједну нафтну рафинерију или нуклеарни реактор, а чији мостови и бране су се рушили услед неодржавања.

\*\*\*

У било ком периоду једина права религија је толико свеобухватна, толико испуњава сваку сферу живота да он скоро нестаје. Бог је пратио средњовековног хришћанина у нужник, у кревет, процењивао његове мисли и свако дело. Комунизам је био толико продоран да су брачни другови цензурисали приватне разговоре. (Живим у источном Берлину и чак и данас можете препознати старе источне Немце по томе како застају пре него што одговоре на неко питање као да и даље морају да одмере све последице уколико искрено кажу шта мисле.)

Критичари потрошачког капитализма очајавају над глупошћу народних маса које купују оно што желе запаковано као оно што им је потребно. Ово, међутим, значи да нису схватили трансакцију. Молимо се новцем који иза себе има само веровање и чудо се дешава – корпе нам се пуне робом, са много више ствари него што бисмо икад могли

сами да створимо. Код свих осталих религија одлазите у храм и дајете чуварима храну коју сте с муком узгојили. У овој новој, побољшаној религији, храм вама даје храну. Сваки пут када купујемо у *Теску* дешава се чудо равном оном са хлебом и рибом.

Као и све праве религије, капитализам је ушао у пукотине међу људима и испунио ваздух тако да више немамо одакле да га сагледамо. Осим, можда, из пустиње... Пре неколико година отишао сам на Фестивал спаљеног човека [\(2\)](#) (енгл. *Burning Man Festival*) у Невади. На недељу дана се подиже привремени град за тридесет хиљада људи. Ово је митска престоница Кублај-кана која постаје јава у августу сваке године. Најзанимљивији експеримент ове манифестације јесте да она функционише на основу економије поклона. Кафа и лед су једини производи који се продају. Све остало што вам је потребно морате добити из сопствених извора или на поклон од других људи. Када се манифестација завршила помогао сам да се град демонтира, при чему се не остави ни трага да га је икада било. Док сам то радио водио сам живот сличан монашком. Током те две недеље нисам видео новац. Када сам био гладан хранили су ме. Уколико ми је била потребна одећа или алатка да нешто обавим, тражио сам и добијао сам.

На крају сам се вратио из пустиње у огромном шлеперу. Камин је стао на стајалишту. Ушао сам и узео храну и воду који су ми били потребни. Док сам излазио човек који је стајао иза шалтера је зурио у мене. Ја сам застао схвативши како морам да пронађем папирне симболе и предам их овом незнамцу, а сва тешкоћа и труд узгоја хране замењена је потпуно симболичном разменом зеленог папира на коме су нацртани око и пирамида. А деловало је тако чудесно и произвољно као да сам урођеник из Амазоније који наилази на град.

Пошто сам се вратио у свој град, укључио сам своју чудесну електричну светиљку и погледао чудесни град који ниједан појединац није могао сам саградити. Угледао сам чудесну светлост на прозорима како богаташа тако и сиромаша. Многи говоре о неједнакостима савременог капитализма. Истина је, међутим, много суптилнија и чудна. Хришћанство је некада проповедало једнакост међу људима, али није успевало да пронађе начина како би та визија постала стварност. Комунизам је покушао да нам наметне једнакост, али у томе није успео. Међутим, тек је наш савремени, узбудљиви инвестициони капитализам створио толико униформности и једнакости. Са столицама од шест евра *Ikea* је донела не само хришћански, већ и комунистички рај – сви су једнаки, седе на истој столици, под истом светиљком, и то на целом свету.

Из часописа *Prospect*, бр. 148. јул 2008.

(Џулијан Гоф је 2007. године добио Националну награду BBC-а за приповетку.)

Фусноте:

1. Хулк – измишљени лик из америчких стрипова и филмова. Хулк је обичан човек који се у тешким ситуацијама претвара у огромно зелено човеколико чудовиште које добија огромну снагу и лако савлађује све непријатеље, а касније се враћа у људско обличје. (Прим. прев.)

2. Прослава америчког празника рада који се одржава у америчкој држави Невади, при чему се прави привремени град у коме се живи као у комуни. Фестивал је добио назив по ритуалном спаљивању дрвене лутке чиме се ова манифестација затвара. (Прим. прев.)